

УДК 327 (477)

Панченко М.

Студент IV курсу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗРОСТАННЯ НОВИХ ЦЕНТРІВ СИЛИ: МАНІЯ БАГАТОПОЛЯРНОСТІ

У статті розглядаються основні тенденції боротьби за лідерство у сучасній системі міжнародних відносин. Також проаналізовано конкретні типи акторів і потенційно нові формати їх співробітництва у боротьбі за роль у формуванні нової системи міжнародних відносин.

Ключові слова: лідерство, система міжнародних відносин, біполярність, регіональне лідерство, нові центри сили, Російська Федерація, Китай, безпекові виклики.

Після подій 1991 року, внаслідок яких від біполярної системи залишився лише один полюс — Сполучені Штати Америки — перед світовою науковою спільнотою постало питання про те, в якому ракурсі розглядати нову систему міжнародних відносин. Загалом, політики та науковці розподілилися між двома основними думками, перша з яких говорила про те, що система міжнародних відносин просто стала монополярною за умови зникнення другого полюсу та за умови об'єктивного випередження США абсолютно всіх інших конкурентів. Друга ж точка зору стриманіше оцінювала можливість США і називала нову систему міжнародних відносин багатополлярною.

Аналізуючи другий з вищевказаних сценаріїв, доцільно розглянути кілька основних тенденцій. Першою з таких є певна змагальність між кількома державами-конкурентами за заміщення ролі СРСР в колісній біполярній системі міжнародних відносин. Тут йдеться, в першу чергу, про сперечання таких державних акторів, як Росія та Китайська Народна Республіка за статус основного опонента США, про що детальніше йтиметься трохи нижче. Другою вартою уваги тенденцією є більш яскрава вираженість, порівняно з періодом біполярної системи, феномену регіонального лідерства, загальне підвищення ролі та значення регіонального лідерства як інструменту вираження амбіцій та впливу порівняно з періодом холодної війни. Третя тенденція, яку варто розглянути, стосується

природи акторів, що намагаються стати новими центрами сили. На сьогодні в цьому питанні можна відмітити два основні тренди — збільшення ролі, умовно кажучи, «колегіальних центрів» сили та диверсифікація форматів таких «колегіальних центрів» з наголосом на неформальну природу.

Що стосується першої серед згаданих вище тенденцій, то в її розрізі доцільно проаналізувати такі країни, як Китайська Народна Республіка та Російська Федерація. На це є одразу кілька причин. По-перше, судячи з багатьох ознак, світ, імовірно, повільно рухається до нової біполярності, що хоч, можливо, і не є сьогодні аж настільки очевидним, проте в порівнянні зі станом речей на початок 1990-х років, коли нова система міжнародних відносин тільки виникла, проглядається достатньо чітко. По-друге, сама концепція біполярності, окрім того, що передбачає наявність лише двох-трьох центрів сили, говорить також про те, що між державами, які є полюсами у біполярній системі, та державами, що змушені групуватися навколо одного з таких центрів, повинен бути значний розрив у ресурсному, економічному та, особливо, військовому потенціалі. Такі можливості на сьогоднішній день ми бачимо саме (і, фактично, лише) у Китаю та Росії. В той час, коли російський економічний потенціал все ж становить окреме спірне питання, китайська економіка ще в 2013–2014 роках обігнала за своїми обсягами американську, а військовий потенціал обох держав (тобто, Російської Федерації та Китайської Народної Республіки) підійшов впритул до світового лідера — Сполучених Штатів Америки. Так, за даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру, і потужність збройних сил, і об'єм витрат на оборону в КНР та РФ забезпечують цим державам друге та третє місце в світовому рейтингу відповідно [2; 4]. Останнім аргументом з цього приводу є адекватне співвідношення між можливостями та амбіціями обох цих країн щодо власної ролі в системі міжнародних відносин.

В контексті даного тренду дуже цікаво звернути увагу ще і на той факт, що наразі Китай та Росія тримають спільний фронт проти Сполучених Штатів. Про це свідчить ціла низка факторів. Найбільш очевидним та конкретно вираженим індикатором стала економічна та фінансова сфера, адже Росія потроху якщо не переорієнтовується, то, щонайменше, серйозно перестраховується і дуже значним чином поглиблює свою співпрацю з Китаєм. Складається ситуація взаємодоповнюваності, коли Росія, багата на сировину, співпрацює з більш індустріально розвинутим Китаєм [6]. Так, тут можна згадати газову угоду, нещодавно

укладену між Китаєм та Росією, яка вразила світ своїм амбітним об'ємом. Крім того, йдеться про переорієнтацію фінансових ринків на схід, в рамках чого, для прикладу, серйозно розглядалася можливість злиття Московської та Пекінської бірж, а також перехід на розрахунки у юанях, що для Росії в умовах нестабільності валюти та в умовах наявності обмеженого інструментарію у фінансових відносинах з Заходом є достатньо вигідним.

Разом з тим, потрібно наголосити, що на мою думку співпраця Китайської Народної Республіки та Російської Федерації у їх балансуванні Сполучених Штатів Америки є лише тактичним, але аж ніяк не стратегічним союзом. Обидві держави мають свої претензії та амбіції, що, очевидно, не передбачають ділення статусу з ким-небудь. Так, Росія не лише відчуває історичну відповідальність за те, щоб відновити свій статус полюсу, але і розпалює антагонізм між Сходом та Заходом, ідучи на такі кроки, як, наприклад, у 2008 році в Грузії, зараз — в Україні, і тому подібне, що є абсолютно чіткою маніфестацією своїх амбіцій. В той же час Китай, що раніше (зрештою і зараз, просто сьогодні його політика не зводиться лише до цього) послуговувався тактикою «тихого проникнення» сьогодні почав голосніше заявляти про себе. Свідченням цьому може бути нетипова ще кілька десятків років тому агресивність Китаю з територіальних питань (окрім того, що стосується Тайваню, але то принципова річ з самого початку існування КНР) по відношенню до багатьох сусідів, взяти хоча б територіальні спори з Японією через острови Сенкаку або з В'єтнамом через Парасельські острови. Окрім того, сам факт відкриття китайської військової бази в Гвадарі говорить про те, що Китай вибудовує потужності для масштабніших цілей, ніж просто економічний вплив на міжнародній арені [5].

Друга тенденція, яку варто розглянути, це тенденція до збільшення ролі регіонального лідерства. Саме це є найбільш чітким, частим та таким, що найшвидше розвивається вираженням державних амбіцій лідерства. Можна говорити про достатню велику кількість регіональних лідерів, що на сьогоднішній день наполегливо працюють над своїм статусом, проте основними, мені здається, є чотири держави — це Індія, Саудівська Аравія, Німеччина та Бразилія.

Що стосується Індії, то її підйом як регіонального лідера дуже чітко спостерігається останні кілька десятиліть. Так, конкретні кроки індійського уряду дозволяють цій країні заявити про себе в новій якості. Перш за все, це набуття ядерної зброї, яке відбулося в 1998 році, одночасно з тим, як це сталося в Пакистані. З огляду на ексклюзивність членства

в ядерному клубі ця подія стала серйозним кроком вперед. Крім того, на початку 2000х Індія відкрила свою першу військову базу за кордоном. Нею стала база військово-повітряних сил в місті Аїні, що в Таджикистані. Цей крок просуває Індію до посилення регіонального лідерства одразу в кількох аспектах. По-перше, це прагнення краще контролювати зони нестабільності в регіоні, що, по суті, є заявкою на більш значну (і визначну) роль в регіональних безпекових процесах. В першу чергу, в даному контексті йдеться про Пакистан та Афганістан. По-друге, розміщення військово-повітряної бази саме в Таджикистані, в безпосередній близькості до регіону, багатого на паливні ресурси та регіону, що усяяний інфраструктурою їх транспортування, говорить про претензії Індії на участь у співробітництві в даній сфері. Ну і по-третє, Таджикистан знаходиться за межами Південної Азії, тож сам факт розміщення бази в країні Центральної Азії, що є, по суті, виходом за межі регіону, теж багато що каже про наміри Індії.

Наступною державою про яку потрібно згадати, є Бразилія. Амбіції і можливості цієї держави до регіонального лідерства базуються на кількох речах, серед яких, в першу чергу, протиставлення в регіоні себе Сполученим Штатам, участь у Меркосур, де Бразилія є беззаперечним лідером (тут важливо згадати про досягнення Меркосур в економічній співпраці з ЄС), претензії на постійне місце в Раді Безпеки ООН, а також участь у організації БРИКС [1]. Складається враження, що багато в чому ідея регіонального лідерства Бразилії бере свій початок «від супротивного», проте певний об'єм об'єктивних можливостей в неї справді є.

Що стосується регіонального лідерства Саудівської Аравії, то прагнення до нього продиктоване не лише амбіціями держави, а й об'єктивними потребами мати сильного лідера в настільки сильному регіоні. Інша справа, що, будучи чи не найбільшою, наймогутнішою та—що дуже важливо особливо в цьому регіоні—найстабільнішою державою Близького Сходу, Саудівська Аравія найкраще підходить на цю роль. Перед лицем викликів, першими з яких є контроль енергетичного ринку, ненадійного в своїй неслухняності Ірану, військові загрози зі сторони ІДІЛ, сирійських повстанців та перманентного близькосхідного конфлікту, очевидно, лише держава з такими якостями може протистояти таким викликам [2]. Окрім того, важливим аргументом є те, що у згаданому вище рейтингу SIPRI Саудівська Аравія займає четверте місце, одразу після Російської Федерації.

Врешті-решт, Німеччина являє собою куди більш класичний варіант лідерства. Ця держава зуміла зробити ЄС фактично інструментом свого

лідерства, будучи чи не єдиною державою, що усвідомлює і практикує не свою підконтрольність союзним структурам, а свої можливості щодо свого впливу на них. Основним аргументом Німеччини є її економічна потужність, міцність якої була доведена в часи економічної кризи 2008 року. Будучи основним кредитором та експортером в рамках ЄС, Німеччина має вплив на весь європейський регіон і, за винятком хіба що Великобританії, може по праву вважатися регіональним лідером.

Нарешті, третя тенденція, про яку було згадано на початку—це природа самих акторів, природа центрів сили. Першим трендом в рамках цієї тенденції є вже згадана колегіальність таких центрів. Хорошим прикладом цього є, скажімо, БРІКС, що, незважаючи на хороші перспективи, все ж є неформальним угрупованням. Держави БРІКС одним зі своїх основних завдань визначили утворення протизваги Заходу, в першу чергу в економічному плані. Іншим прикладом може бути блок АСЕАН, що в першу чергу відмітний тим, що є об'єднанням відносно неконкурентних держав (за виключенням кількох азійських тигрів—Сінгапуру, Індонезії, Малайзії). Ціллю цих держав є, власне, спроба консолідації сил на фоні усвідомлення своєї окремишньої економічної неконкурентноспроможності (знову ж таки, в більшості випадків). Іншим трендом є те, що такі угруповання держав, стаючи все більш множинними, набувають все більше неформальної природи. Так, до таких можна зарахувати G7, G8, G20, той же БРІКС (який, щоправда, зараз на етапі можливої інституціоналізації), або такі, як Shangri-La Security Dialogue. Таким чином, кількість центрів сили та держав, що претендують на такий статус весь час зростає, пропонуючи нові формати та нові принципи полярності в умовах сучасної системи міжнародних відносин.

Таким чином, зростання нових центрів сили проявляється на сьогоднішній день одразу у кількох основних аспектах, які в процесі свого розвитку, цілком можливо, мають потенціал до інституціоналізації принципів нової системи міжнародних відносин. Тенденції, що стосуються боротьби за лідерство в світі сьогодні кардинально відрізняються від тих, що були притаманні міжнародним відносинам ще кілька десятиліть тому, тому цілком вірогідно, що саме описані тенденції стануть визначальними у формуванні майбутнього світопорядку.

Список використаних джерел:

1. Arnson C. Brazil as a Regional Power: Views from the Hemisphere [Електронний ресурс] / С. Arnson, Р. Sotero // Woodrow Wilson International Center for Scholars—Режим доступу до ресурсу:

- <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Brazil-as-a-Regional-Power3.pdf>.
2. Cook S. The Contest for Regional Leadership in the New Middle East [Електронний ресурс] / S. Cook, J. Stokes, A. Brock // Middle East Security Series.—2014.—Режим доступу до ресурсу: http://www.cnas.org/sites/default/files/publications-pdf/CNAS_RegionalLeadership_CookStokesBrock_0.pdf.
 3. Mizokami K. The 5 Most Powerful Armies on Planet Earth [Електронний ресурс] / Kyle Mizokami // National Interest.—2014.—Режим доступу до ресурсу: <http://nationalinterest.org/feature/the-5-most-powerful-armies-planet-earth-11632?page=show>.
 4. Perlo-Freeman S. TRENDS IN WORLD MILITARY EXPENDITURE, 2014 [Електронний ресурс] / Sam Perlo-Freeman // SIPRI Fact Sheet.—2015.—Режим доступу до ресурсу: <http://www.globalresearch.ca/china-rise-fall-and-re-emergence-as-a-global-power/29644>.
 5. Petras J. China: Rise, Fall and Re-Emergence as a Global Power [Електронний ресурс] / James Petras // Global Research.—2012.—Режим доступу до ресурсу: <http://www.globalresearch.ca/china-rise-fall-and-re-emergence-as-a-global-power/29644>.
 6. Snelder J. Russia and China: A Great Power Partnership America Should Fear? [Електронний ресурс] / Julian Snelder // National Interest.—2015.—Режим доступу до ресурсу: <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/russia-china-great-power-partnership-america-should-fear-12896?page=show>.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2015 р.

Панченко М. Рост новых центров силы: мания многополярности

В статье рассматриваются основные тенденции борьбы за лидерство в современной системе международных отношений. Также проанализированы конкретные типы актеров и потенциально новые форматы их сотрудничества в борьбе за роль в формировании новой системы международных отношений.

Ключевые слова: лидерство, система международных отношений, биполярность, региональное лидерство, новые центры силы, Россия, Китай, вызовы безопасности.

Panchenko M. Emerging centers of power. mania of multipolarity

The article examines the main trends of the struggle for leadership in contemporary international relations. Also, specific types of actors are analyzed as well as potentially new formats of cooperation in the struggle for a role in shaping the new system of international relations.

Keywords: leadership, the system of international relations, bipolarity, regional leadership, new centers of power, the Russian Federation, China, security challenges.